

ІСТОТНІ ПИТАННЯ ПОЛІТИКИ: ПАМ'ЯТЬ ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ

Базовий звіт

2024

DOI 10.70719/respol.2025.26

Зміст:

Вступ: Цілі та методологія	4
Резюме	7
Методологія	11
Кореневі проблеми	12
Питання пам'яті й ідентичності та їхнього зв'язку з культурною спадщиною не належать до переліку питань національної безпеки	12
Низька інституційна й суспільна спроможність до реалізації політики щодо пам'яті та ідентичності як питань національної безпеки	12
Істотні питання політики	14
Інституції	14
1. Обмежений доступ до КС перешкоджає опрацюванню великого масиву минулого, постійній актуалізації минулого в теперішньому й виробленню нового знання на її основі	14
Методології	15
2. Ідентичність формується на основі необґрунтованих інтерпретацій	15
3. Формування нової мови пам'яті – під загрозою	17
4. Недостатність пропрацювання українцями попереднього травматич- ного досвіду	18
5. Запит на швидкі рішення й результат для тем, які потребують часу та процесу	20
Екосистема	21

6. Загроза закріплення монополії на формування пам'яті про події за державними інституціями (радянські рейки ексклюзивної моделі пам'ятання, де радянський конструкт може бути замінений на національний)	21
7. Ані більшість працівників, ані суспільство, ані керівні органи не розглядають інституції, які працюють із культурною спадщиною, – музеї, заповідники, архіви та бібліотеки, – як такі, що працюють із пам'яттю й мають суттєвий вплив на її формування	23
8. Повна або часткова відсутність на рівні держави суб'єкта / центру вироблення нових демократичних підходів до роботи з пам'яттю та відповідних роз'яснень щодо них для виконавців у громадах	24
9. Громадам бракує компетентностей у питаннях меморіалізації війни	24
Інформування	25
10. Брак активних складних дискусій та брак медіаторів / фахівців для активації та медіації дискусій	25
11. Брак супровідної комунікаційної та просвітницької роботи у процесах деімперіалізації та деколонізації	26
Збереження	28
12. За відсутності суспільної зацікавленості й запиту на збереження історичної спадщини з боку суспільства стає легко маніпулювати законодавством, чим користуються нечесний бізнес та чиновники. Зростають корупційні виклики	28
13. Автоматизм нищення незручної спадщини	29
Продукти	30
14. Недостатньо усвідомлена цінність локальних культурних практик	30
15. Обмежене розуміння цінностей та економіки культурної спадщини	31

Вступ:

Цілі та методологія

Ця аналітична записка розроблена в рамках проекту [RES-POL](#) (Rapid Expert Support for Culture and Media Policies in Ukraine), що здійснює ГС «Центр “Регіональний розвиток”» **Агенції економічного розвитку [PPV](#)** за фінансової підтримки **Європейського Союзу**.

Проект RES-POL має на меті посилити функціональну спроможність [Міністерства культури та стратегічних комунікацій](#) і його відомств (Українського інституту книги, Українського культурного фонду, Державного агентства України з питань мистецтв та мистецької освіти й Українського інституту національної пам'яті)

Тривалість проекту RES-POL – від січня 2024-го до червня 2025 року.

У фокусі проекту RES-POL – чотири сектори (**Мистецтво та культура, Культурна спадщина, Креативні індустрії та Медіа**) і понад 20 підсекторів (індустрій та видів мистецької діяльності). Окремо RES-POL розглядає **10 істотних питань** розвитку культури (конкурентна оплата праці, ефективність державних підприємств у сфері культури, фінансування креативних індустрій, моделі фінансування культурних послуг, громади та культурна спадщина, інтеграція з ЄС та культурна політика тощо).

Методологія проекту передбачає:

- **Визначити істотні питання політики в секторах та підсекторах і описати їх в аналітичних записках та базових звітах;**
- **Проаналізувати 10 істотних питань розвитку культури у фокусі проекту й описати їх у базових звітах;**
- **Напрацювати й описати у стратегічних брифах пропозиції політик щодо істотних питань секторів та 10 істотних питань розвитку культури;**
- **Розробити секторальні стратегії і операційні програми для секторів у фокусі проекту та дорожні карти їх втілення;**
- **Випрацювати зміни до кількох нормативно-правових актів та/або розробити концепції пілотних проєктів, щоб впровадити створені у проєкті політики;**

RES-POL

- Проаналізувати європейський досвід планування та впровадження політик, оцінити деякі політики у сфері культури в Україні та оцінити інституційну спроможність відомств у сфері управління Міністерства культури та інформаційної політики.

Проєкт RES-POL активно залучає заінтересовані сторони на всіх етапах розроблення політик. Інформація про напрацювання проєкту доступна на сторінці [RES-POL у Facebook](#).

Автори аналітичної записки

Ольга Балашова – експертка підсектору «Пам'ять та ідентичність» проєкту RES-POL.

Юлія Гнат – експертка підсектору «Пам'ять та ідентичність» проєкту RES-POL.

Літературний редактор – Редько Євген

Дизайнер – Марта Походжай

Команда проєкту висловлює щирі подяку усім представницям та представникам сектору, які взяли участь в опитування та глибоких інтерв'ю, за їхній час, готовність говорити про проблеми та спільно шукати їх вирішення.

При цитуванні тексту цієї аналітичної записки (повністю чи частково) необхідне пряме використання першо-джерела з посиланням на нього.

Зміст цієї аналітичної записки є відповідальністю Громадської спілки «Центр «Регіональний розвиток»» і не обов'язково відображає позицію Європейського Союзу.

Резюме

Цей звіт узагальнює ключові виклики, що постають перед українським суспільством в сфері пам'яті та ідентичності, а також пропонує певні стратегічні гіпотези для розробки напрямків політики.

Політика пам'яті та ідентичності в Україні стикається з низкою структурних викликів, що впливають на суспільне сприйняття культурної спадщини, формування історичної пам'яті та забезпечення прав громадян на доступ до історичних знань. Основні виклики включають:

- Недостатня інтеграція культури пам'яті у політику національної безпеки – пам'ять ідентифікується як частина гуманітарної сфери, а не як елемент інформаційної та суспільної безпеки.
- Закритість історичних архівів та обмежений доступ до історичних джерел – брак інституційної політики відкритості в роботі з архівними матеріалами.
- Низький рівень гуманітарної освіти – недостатня підготовка фахівців у сфері культурної спадщини, що ускладнює якісну інтерпретацію історичних процесів.
- Фрагментарність державної політики щодо пам'яті – розпорошеність відповідальності між інституціями та відсутність координаційного механізму.
- Спрощення сенсів у культурній сфері – тенденція до комерціалізації та розважального формату роботи з пам'яттю, що знижує глибину суспільного осмислення історії.

Для побудови ефективної політики в сфері пам'яті та ідентичності слід працювати з низкою **істотних питань політики**, що стосуються ролі держави, механізмів управління та інтеграції пам'яттєвої політики у суспільні процеси. У цьому звіті наведено детальний список кореневих проблем та обраних 15 істотних питань політики, зокрема:

Кореневі проблеми, які стоять перед державою і суспільством:

- Питання пам'яті та ідентичності не належать до переліку питань національної безпеки. Законодавці не розуміють культури та культурної спадщини як важливих чинників національної безпеки.

- Низька інституційна й суспільна спроможність до реалізації політики щодо пам'яті та ідентичності як питань національної безпеки. Недостатня якість гуманітарної освіти створює передумови для неможливості якісної інтерпретації культурної спадщини, медіації сенсів та роботи з культурною спадщиною в інтересах національної безпеки. У межах діяльності інституцій, що працюють з КС, — музеїв, заповідників, архівів, бібліотек — тенденція до спрощення, узагальнення, формалізму в роботі зі смислами для їх кращої відповідності сфері розваг та відпочинку, згідно із поширеним в Україні розумінням сфери культури лише як дозвілля.

Істотні питання політик:

1. Обмежений доступ до КС перешкоджає опрацюванню великого масиву минулого, постійній актуалізації минулого в теперішньому й виробленню нового знання на її основі.
2. Ідентичність формується на основі необґрунтованих інтерпретацій минулого.
3. Формування нової мови пам'яті – під загрозою. Запит на створення пам'ятних об'єктів «тут і зараз» як спроба трансформувати переживання в певну форму – «тактична меморіалізація».
4. Недостатність пропрацювання українцями попереднього травматичного досвіду.
5. Запит на швидкі рішення й результати для тем, які потребують часу та процесу.
6. Загроза закріплення монополії на формування пам'яті про події за державними інституціями (радянські рейки ексклюзивної моделі пам'ятання, де радянський конструкт може бути замінений на національний).
7. Ані більшість працівників, ані суспільство, ані керівні органи не розглядають інституції, які працюють з культурною спадщиною, – музеї, заповідники, архіви та бібліотеки, – як такі, що працюють з пам'яттю й мають суттєвий вплив на її формування.
8. Повна або часткова відсутність на рівні держави суб'єкта / центру вироблення нових демократичних підходів до роботи з пам'яттю та відповідних роз'яснень щодо них для виконавців у громадах.
9. Громадам бракує компетентностей у питаннях меморіалізації війни. Брак освітніх програм та заходів, платформ для обміну досвідом, доступних виконавцям у громадах.

10. Брак активних складних дискусій та брак медіаторів / фахівців для активації та медіації дискусій.
11. Брак супровідної комунікаційної та просвітницької роботи у процесах деімперіалізації та деколонізації.
12. За відсутності суспільної зацікавленості й запиту на збереження історичної спадщини з боку суспільства стає легко маніпулювати законодавством, чим користуються нечесний бізнес та чиновники. Суспільство втрачає цінну історичну забудову, а разом із нею можливість у майбутньому реконструювати правдиву пам'ять про наші міста, часто спотворену колоніальними практиками минулого.
13. Автоматизм нищення незручної спадщини. Стирання та нищення «незручної» спадщини (пам'ятники, монументальне мистецтво, архітектура радянської та, останнім часом, імперської доби) становить один із виявів проблеми замовчування складних і неоднозначних сторінок історії та вияв ресентименту.
14. Недостатньо усвідомлена цінність локальних культурних практик.
15. Обмежене розуміння цінностей та економіки культурної спадщини. Як наслідок – неусвідомлена й небажана спадщина, не відбувається суспільна взаємодія зі спадщиною, не продукують нове знання й не накопичують символічну цінність, її не перетворюють на продукти, вартість і ресурс, не відбуваються соціальні перемовини через спадщину, не досягнуто соціальної справедливості, не зростає добробут людей.

Наведену проблематику можна узагальнити за такими напрямками питань для розробки політики:

1. Як позиціонувати культуру пам'яті у державній політиці? Чи є пам'ять виключно гуманітарною сферою, чи її слід розглядати як частину інформаційної та безпекової політики?
2. Як забезпечити відкритий доступ до історичних джерел? Які законодавчі ініціативи потрібні для розширення доступу до архівних матеріалів? Які технологічні рішення можна використати для цифрової трансформації архівів?
3. Як уникнути монополізації історичного наративу? Які механізми гарантуватимуть плюралізм історичних досліджень та баланс регіональних і загальнодержавних пам'яттєвих практик?

4. Яка роль громадянського суспільства у політиці пам'яті? Які механізми взаємодії між державою та громадськими ініціативами потрібно запровадити? Як підтримати незалежні культурні проєкти та ініціативи меморіалізації?
5. Як інтегрувати політику пам'яті у міжнародний контекст? Які партнерства потрібно розвивати для посилення міжнародного статусу України в сфері історичної пам'яті?

Для вирішення зазначених викликів та питань політики запропоновано низку **стратегічних гіпотез** для визначення сценаріїв розвитку політики в сфері роботи з пам'яттю та ідентичністю до 2027 (короткострокові зміни) та 2034 року (довгостроковий вплив).

Короткострокові зміни:

- Запровадження відкритих архівів та цифрових платформ пам'яті – доступність історичних матеріалів через інноваційні цифрові рішення.
- Розширення інституційної відповідальності у сфері роботи з пам'яттю – розробка та впровадження політики взаємодії між державними і муніципальними установами, культурними інституціями та громадянським суспільством.
- Освітні та дослідницькі програми – включення критичного аналізу історичних подій до освітніх дисциплін, підготовка фахівців у сфері культурної спадщини.
- Розвиток міжнародного співробітництва – участь України у європейських ініціативах, що стосуються політики пам'яті.

Довгостроковий вплив:

- Політика пам'яті як елемент національної безпеки – пам'ять як стратегічний компонент у сфері інформаційної безпеки та суспільної стійкості.
- Забезпечення сталого фінансування програм збереження пам'яті – підтримка незалежних ініціатив, історичних досліджень, музеїв та архівів.
- Інституційна реформа – трансформація державних органів у сфері пам'яті для забезпечення ефективної роботи з історичними джерелами та сучасними методами меморіалізації.
- Глобальне позиціонування України у політиці пам'яті – активна участь у міжнародних дискусіях.

Щоб дослідити питання пам'яті та ідентичності й підготувати підсумкову аналітичну записку, команда – Ольга Балашова та Юлія Гнат – використала широкий інструментарій. Його головними складниками стали 30 глибинних неформалізованих інтерв'ю, які взяла соціологиня Катерина Загривенко, що має багаторічний досвід досліджень у сфері культури, є членкинею ESOMAR з 2022 року, а з березня 2020-го обіймає позицію партнера у MZ HUB, з комодерацією з різними категоріями експертів та експерток команди RES-POL. Це дало змогу всебічно описати проблематику, адже до роботи долучалися експерти, щоб оперативно уточнювати деталі, не передбачені в опитувальнику.

До глибинних інтерв'ю були інтегровані питання, які стосувалися теми «Пам'ять та ідентичність». У розкритті проблематики та істотних питань використовували матеріали дослідження проєкту «Культура пам'яті в повоєнній Україні», який реалізовували громадська організація «Музей сучасного мистецтва» і платформа культури пам'яті Минуле / Майбутнє / Мистецтво за підтримки Швейцарії (2023–2024 рр.).

Авторки аналітичної записки – Ольга Балашова та Юлія Гнат – у складі команди проєкту «Культура пам'яті в повоєнній Україні» (2023–2024 рр.) брали участь у численних польових дослідженнях та експедиціях у Київську область (Мощун, Макарів, Буча, Ірпін), а також до Чернігова, Харкова, Вінниці, Львова. Була здійснена дослідницька робота із запитом громад та різними акторами у сфері пам'яті.

Окрім польових досліджень, був проведений кабінетний етап, який передбачав огляд та аналіз закордонної й української літератури, зокрема досліджень, наукових статей, нормативних документів, що стосуються політики пам'яті та культурної спадщини в Україні.

Істотні питання доопрацьовували й розкривали під час круглого столу в межах Форуму «Українська культурна спадщина: #ДійЗадляСпадщини», що відбувався в Києві 30–31 травня 2024 року. Відповідні пропозиції, доповнення, а також коригування пріоритетності істотних питань були враховані під час написання підсумкової аналітичної записки.

Істотні питання та гіпотези обговорювали й під час регулярних зустрічей команди сектору «Культурна спадщина»; у них, зокрема, брали участь Ольга Сагайдак, Юлія Грубіна, Ірина Каць, Ольга Балашова, Юлія Гнат, Віктор Дворніков, Павло Гольдін.

[Лінк на Аналітичну записку](#)

Кореневі проблеми

Унаслідок дослідження та обговорень з експертами були визначені такі кореневі проблеми:

- **Питання пам'яті та ідентичності не належать до переліку питань національної безпеки.**
- **Низька інституційна й суспільна спроможність до реалізації політики щодо пам'яті та ідентичності як питань національної безпеки.**

Питання пам'яті й ідентичності та їхнього зв'язку з культурною спадщиною не належать до переліку питань національної безпеки.

Законодавці не розуміють культуру та культурну спадщину як важливі чинники національної безпеки.

У [Законі України «Про національну безпеку»](#) не згадані слова «ідентичність», «культура» або «культурна спадщина».

У [Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»](#) «культурна спадщина» інструменталізована для «національно-патріотичного» та «духовно-морального» виховання за допомогою її «популяризації та збереження». Законодавець не розуміє культуру як середовище формування, утвердження та циркулювання розмаїття суспільних цінностей, значення й ролі, яку відіграє зв'язок із культурною спадщиною в цьому процесі. Такого розуміння немає й у документах, затверджених з метою реалізації закону – [Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та Концепції Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року](#). В операційних цілях та заходах їх реалізації – фокус на культурно-мистецькі заходи та створення виховного культурного продукту. Збереження й розвиток культурної спадщини, роль інституцій, які з нею працюють, перебувають поза увагою й ресурсом системних програм національної безпеки та ідентичності.

Зазначений фокус законодавців і, як наслідок, виконавчих органів влади на виховну роль «культури» з обмеженим, законодавчо визначеним переліком сенсів підвищує загальну вразливість суспільства до інформаційних та ідеологічних атак.

Стратегічні гіпотези: На законодавчому рівні: питання культурної сфери, культурної спадщини, пам'яті та ідентичності мають визначати в контексті фундаменту

національної безпеки, мають виявити розуміння культури як середовища формування розмаїття цінностей, а також значення й роль, яку відіграє зв'язок із культурною спадщиною в цьому процесі.

Низька інституційна й суспільна спроможність до реалізації політики щодо пам'яті та ідентичності як питань національної безпеки

Недостатня якість гуманітарної освіти створює передумови для неможливості якісної інтерпретації культурної спадщини, медіації сенсів та роботи з культурною спадщиною в інтересах національної безпеки.

У межах діяльності **інституцій, що працюють з КС, – музеїв, заповідників, архівів, бібліотек – тенденція до спрощення, узагальнення, формалізму в роботі зі смислами для їх кращої відповідності сфері розваг та відпочинку, згідно із поширеним в Україні розумінням сфери культури лише як дозвілля.**

Брак відповідної фахової гуманітарної підготовки та кваліфікації, навичок, знань, компетенцій для реалізації політики щодо пам'яті та ідентичності як питань національної безпеки. Інституції не фокусуються на організації якісного й широкого суспільного діалогу про важливі події та явища минулого, актуальні виклики, що стоять перед українським суспільством, який спирався б на достовірні факти й фахову критичну роботу з ними.

Стратегічні гіпотези: Керівні органи інституцій, які працюють із культурною спадщиною, – музеїв, заповідників, архівів, бібліотек – мають визначати ці інституції як «інституції пам'яті» й відповідно формувати стратегії розвитку сфери та інституцій. Працівники інституцій КС повинні мати фахову гуманітарну підготовку за напрямом досліджень пам'яті (*memory studies*) та ідентичності, відповідну кваліфікацію, суттєво посилити навички, знання, компетенції, щоб усвідомлено й відповідально працювати як «інституції пам'яті». До функцій інституцій КС мають належати завдання з організації якісного та широкого суспільного діалогу про важливі події та явища минулого, актуальні виклики, що стоять перед українським суспільством, який спирається на достовірні факти й фахову критичну роботу з ними.

Міністерство освіти і науки й Міністерство культури та стратегічних комунікацій мають проводити консультації з професійним середовищем, розробити й втілити в життя програму з покращення якості гуманітарної освіти, спрямованого на реалізацію політики щодо пам'яті та ідентичності як питань національної безпеки, якісну інтерпретацію культурної спадщини, медіацію сенсів і роботу з культурною спадщиною в інтересах національної безпеки.

Істотні питання політики

Істотні питання, що розкривають окремі аспекти кореневих проблем, розглянуто в таких категоріях:

- **Інституції.** Йдеться лише про державний сектор; питання щодо інших учасників політики розкриті в категорії Екосистеми.
- **Методології.** Йдеться про регулювання й політики, покликані створити адекватні інструменти реалізації.
- **Екосистеми** / «інфраструктури пам'яті».
- **Інформування.**
- **Збереження** / інфраструктури (в сенсі об'єктів).
- **Продукти.** Йдеться про те, як культурні практики формують продукти, а також про виміри цінностей культурної спадщини.

Інституції

У цій категорії зауважені питання підходів до управління державними інституціями, які працюють із культурною спадщиною, – музеями, заповідниками, архівами, бібліотеками. Докладно ці питання розкриті в аналітичній записці й базовому звіті щодо рухомої культурної спадщини. Натомість у цьому звіті зацентровано на опрацюванні минулого й виробленні нового знання.

1. **Обмежений доступ до КС перешкоджає опрацюванню великого масиву минулого, постійній актуалізації минулого в теперішньому та виробленню нового знання на її основі.**

Слабкі інституції, що мають надзвичайно обмежений інструментарій для розвитку. Спадковість радянської пропагандистської машини з репрезентації певного ідеологічного нарративу. Поширена досі практика упередженості й замовчування щодо певних тем, явищ та історичних фактів. Ідеологічні нарративи можуть змінюватися, але підхід залишається. Нерозвинутість тяглості, брак “спадкоємницького” мислення на індивідуальному й суспільному рівні через відчуженість та обмежений доступ до

знання про минуле. Функціонал інституцій КС наразі зведений радше до «збереження», «консервації», а не «розвитку», «медіації», «комунікації», «діалогу», «проблематизації». Тривалий час інституції не виробляли знання.

«Інституційний феодалізм». Суспільство не має впливу на характер вивчення та осмислення КС. Система позбавлена прозорості й ефективності. Під час війни брак доступу становить пряму перешкоду для розвитку й формування нашої культури, вироблення нового знання. Тенденція побудови власної ідентичності на довільних, необґрунтованих інтерпретаціях історичних чи культурних міфів, які не підкріплені фактами та дослідженнями чи артефактами.

Вкрай обмежений формат роботи зі спадщиною унеможлиблює якісний професійний діалог і відповідну публічну дискусію.

Залежність інституцій КС від керівних органів. Керівні органи розглядають цю залежність як інструмент контролю та покарання, а не сприяння розвитку.

Стратегічні гіпотези: Керівні органи інституцій КС (ЦОВВ та органи обласного й місцевого рівня) та керівництво цих інституцій мають забезпечити:

стратегічну трансформацію музеїв, заповідників, архівів, бібліотек на «інституції пам'яті», покликані виробляти нове знання, постійно актуалізувати минуле в теперішньому, опрацьовуючи великий масив минулого;

реалізацію політики відкритого доступу до КС – предмети, що належать до державного музейного фонду й мають статус культурної спадщини, мають бути зацифровані та виставлені в публічний доступ та удоступнені через мережеву співпрацю «інституцій пам'яті» (як екосистеми).

Методології

2. Ідентичність формується на основі необґрунтованих інтерпретацій минулого.

Виклики сучасного інформаційного світу, існування в умовах семантичної війни з РФ вимагають від громадян України особливого уважного ставлення до облаштування інтелектуального та інформаційного простору. Інституції, які працюють із КС, мають бути джерелом достовірних фактів про історію й культуру, осередком формування критичного та креативного мислення. **Через колоніальний спадок** українське

суспільство в питаннях ідентичності стоїть на хиткому ґрунті, який необхідно посилювати фактажем, джерелом якого є об'єкти культурної спадщини.

Фактично немає запобіжників, які могли б обмежити циркулювання й розвиток хибних уявлень про культурні та історичні феномени. Нормалізувалося поширення різних шкідливих наративів. Спекуляції рідко наражаються на громадянський супротив через емоційну вразливість громади. **Потужний запит на осмислення власної історії постає перед недостатньою якістю, глибиною та пропрацьованістю відповідей** на цей запит. Неточність і почасти безпідставність суджень про минуле посилює розкол у суспільстві. Розрив між суспільними уявленнями та думками професійних дослідників може бути максимально драматичним.

Приклад 1: Фільм «Будинок «Слово». Нескінчений роман» як приклад художньої інтерпретації історичних подій, яку сприймають за правдиве джерело.

Приклад 2: Феномен вишиванки – новостворена традиція, що ігнорує справжні особливості українського строю. Спрощена форма долучення до українства віддаляє багатьох людей від справжнього знання історії та культури свого регіону, підміняє його певним універсальним сурогатом.

Приклад 3: **Перейменування топонімів.** Популістські рішення влади на місцях – перейменування вулиць без належного професійного консультування.

Відсутність живого, заснованого на глибоких, а не поверхових знаннях зв'язку з історією, культурою та спадщиною свого регіону формує несвідоме, інфантильне, споживацьке й патерналістське суспільство, яке не знає власних цінностей і не здатне їх захищати, обстоювати, уникає розмови про складні та неоднозначні сторінки власної історії.

[Розділ АнтиМіф](#) на сайті УІНП розвінчує особливо шкідливі міфи української історії.

Стратегічна гіпотеза: Потрібна постійна комунікаційна робота з суспільством, навчання підходів критичного мислення та інформаційної гігієни. Практики відповідального ставлення до фактів й реконструкції минулого, навчати яких можуть фахівці інституцій пам'яті. Контакт із локальною історією та культурою свого регіону, залучення до національних наративів через усвідомлений контакт із локальними культурними феноменами. Стимулювати дослідницький інтерес через постійну взаємодію громадян з місцевими інституціями пам'яті. Посилення ролі інституцій пам'яті в житті громад.

Зокрема, керівні органи інституцій КС і керівництво інституцій мають забезпечити роботу інституцій КС як екосистеми «інституцій пам'яті» (усвідомленої «інфраструктури пам'яті»), спрямованої на вироблення, медіацію та поширення знання, ґрунтованого на професійній інтерпретації артефактів культури й культурної спадщини.

Потрібні міжвідомчі програми, спрямовані на постійну комунікаційну роботу з суспільством, навчання підходів критичного мислення та інформаційної гігієни з фокусом на роль об'єктів культурної спадщини.

Інституції КС як «інституції пам'яті» мають додати до програм роботи навчання аудиторії практик відповідального ставлення до фактів і реконструкції минулого.

МКСК, МОН, ДАРТ мають провести консультації з професійним середовищем і забезпечити розроблення/реалізацію програми, спрямованої на залучення громадян до роботи з культурою спадщиною свого краю. Актуалізація контакту з історією та культурою свого регіону через відвідування місцевих «інституцій пам'яті». Створити едютеймент програми для дітей і підлітків з краєзнавства. Літні табори з акцентом на дослідження культурних шарів свого регіону.

3. Формування нової мови пам'яті – під загрозою.

Війна триває, немає часової дистанції від трагічних подій, тож складно зберігати баланс між сенсами пафосними/«глюорифікувальними» та скорботними/«рефлексувальними», щоб пам'ять не була однобока, як було з пам'яттю про попередні трагедії – поширеною практикою в Радянському Союзі. Є надто сильна гравітація радянських практик і підходів у роботі з пам'яттю. Запит на **створення пам'ятних об'єктів «тут і зараз» як спроба трансформувати переживання в певну форму** – «тактична меморіалізація». Брак досвіду в роботі з травматичним досвідом, через бажання швидких рішень інертно відтворюють радянські або застарілі, неефективні практики, які не працюють з реальністю (приклади: «Могила невідомого солдата», «Вічний вогонь», формула «Місто-герой» чи традиція приносити квіти до Вічного вогню в день реєстрації шлюбу). Вони пронизані пафосом, «великим подвигом» і величчю, де немає місця скорботі чи шані, індивідуальному переживанню травми / трагедії, людяності. Це тоталітарна мова пам'яті, яка має виховати об'єктивованого громадянина, готового на подвиг і жертву, якщо Батьківщина її вимагає. Брак принципово нової для України мови комеморації становить загрозу для проекту майбутнього.

Бракує фахової публічної дискусії в інформаційному полі щодо інструментів роботи з пам'яттю, притаманних тоталітарним суспільствам і демократичним спільнотам.

Брак відкритих платформ, конкурсів, щоб залучати митців до напрацювання нової мови й нових підходів до пам'ятання.

[Policy Note: Мова комеморації та рекомендації до політики пам'яті.](#)

[10 принципів меморіалізації. Якою може бути пам'ять про війну. Антон Дробович, голова УІНП](#)

Стратегічна гіпотеза: УІНП, керівні органи інституцій КС національного, регіонального й місцевого рівнів і самі інституції КС як екосистема «інституцій пам'яті» мають забезпечувати постійну публічну дискусію в інформаційному полі про інструменти роботи з пам'яттю, притаманні тоталітарним суспільствам і демократичним спільнотам. Залучення сучасних художників та художниць до розроблення комеморативних проєктів на різних рівнях через відкриті конкурсні процедури. Постійне підвищення фаховості та експертного рівня команд, що працюють із меморіальними проєктами як на національному, так і на регіональному рівнях.

4. Недостатність пропрацювання українцями попереднього травматичного досвіду.

Критичний брак присутності та інтегрованості професійної спільноти з питань пам'яті та ідентичності в систему рішень на різних рівнях і брак самих спеціалістів призводять до низки негативних наслідків у спроможностях суспільства.

Бракує напрацювання інструментів, підходів і механізмів переосмислення «незручної спадщини». Отже, не розвиваються навички якісно проговорювати попередні травматичні досвіди, осмислювати та обговорювати незручні й неоднозначні явища, нехтується попередній досвід через його травматичність. Потерпає здатність переосмислювати власну історію та культуру – проблема з винайденням нових сенсів.

«Друга Світова війна – це маркерний конфлікт для нашого сьогодення асоціативного сприйняття в контексті слів “окупація”, “спротив”, “перемога” і це, до речі, одна з великих проблем. Що з цим далі робити і як з цим далі рухатися? У

Вінниці та області це працює дивовижним сценарієм заміщення. Меморіали Другій світовій війні дивним чином абсорбуються з новими місцями пам'яті про теперішню війну», – Олександр Федоришен, історик, директор Музею Вінниці.

Є тенденційні й дуже впізнавані з радянських часів підходи до розв'язання нових проблем. Досі поширена практика упередженості й замовчування певних тем, явищ та історичних фактів. Табування негативного досвіду. Прикладом таких тем вважають україно-польські відносини (травма 1943 року, Волинська трагедія), українсько-єврейські відносини в роки Другої світової війни (Голокост). Замовчування як звичаєва практика ставлення до травматичного досвіду, зумовлена колоніальним минулим.

Щоб подолати виклики травматизованості й тривожності суспільства під впливом війни, бракує розуміння й використання потенціалу культури, зокрема мистецтва, у контексті ментального здоров'я.

Приклад: На вебсайті активно поширюваної [Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?»](#) мистецтво згадане двічі: розглянуте у [10 кроках для покращення самопочуття](#) в категорії «Відпочинок» та в контексті [феномена української стійкості](#); водночас **не вбачається роль мистецтва, зокрема сучасного, у посиленні такого аспекту стійкості суспільства як «здатність сприймати реальність у всій її складності»**. Розроблена в межах цієї програми й опублікована у червні 2024 року [Цільова модель системи у сфері психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні](#) (ПЗПСП) визначає ПЗПСП як нову сферу державної політики, яка впливає на людський капітал та економіку країни, і разом з іншими учасниками окреслює роль Міністерства культури та стратегічних комунікацій у ній (с. 109), переважно фокусуючись на роботі з психічним здоров'ям як темою (події й заходи на тему) та використанні потенціалу культурної інфраструктури (просторів), а також кадрового потенціалу культурної сфери за програмою «Мистецтво допомагати». Бракує пріоритетизації дослідницького напрямку.

Стратегічні гіпотези: *Подолати практику замовчування можна через напрацювання інструментів роботи з травматичною пам'яттю, переосмислення «незручної спадщини», комунікацію, роз'яснення та освітні кампанії. Починати варто з обговорень з фахівцями інституцій пам'яті локальних проблем, які існують у громадах.*

МКСК, УІНП мають проводити консультації з інституціями КС та професійним середовищем за напрямком memory studies щодо напрацювання інструментів, підходів та механізмів переосмислення «незручної спадщини».

Керівні органи інституцій КС і керівництво цих інституцій мають забезпечити розроблення корпусу напрацювань і підходів до переосмислення «незручної спадщини».

УІНП, керівні органи інституцій КС національного, регіонального та місцевого рівнів і самі інституції КС як екосистема «інституцій пам'яті» мають забезпечувати системну роботу з **поширення практик і підходів до роботи з травматичною пам'яттю**, бути майданчиками для діалогу, залучати потенціал мистецьких практик, кіно, телебачення.

МОН має забезпечити реалізацію освітніх програм, спрямованих на підготовку фахівців за напрямом пам'яті та ідентичності, з урахуванням питань роботи з травматичною пам'яттю.

Дослідження, передбачені [Цільовою моделлю системи у сфері психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні \(ПЗПСП\)](#) «щодо впливу культурної діяльності на психологічний добробут, оцінку ефективності втручань, заснованих на мистецтві, або вивчення культурних факторів, які впливають на результати психічного здоров'я», мають включати нейронаукові напрямки аналізу (на кшталт [«Нейронауковий аналіз психічного здоров'я серед відвідувачів мистецької виставки «Ти як?» в Києві, червень 2023 р.»](#)).

Державна політика, спрямована на подолання викликів травматизованості й тривожності суспільства, має враховувати компетентне використання потенціалу культури й поширення практик взаємодії суспільства з мистецтвом – фахових мистецьких проєктів від компетентних і досвідчених інституцій, дослідження впливів. Варто поглиблювати роботу з потенціалом культури, зокрема сучасного мистецтва, у межах державних програм ментального здоров'я, Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?», на рівні Координаційного центру з психічного здоров'я при Кабінеті міністрів України та інших органів – утілювати роль сучасного мистецтва в посиленні такого аспекту стійкості суспільства, як [«здатність сприймати реальність у всій її складності»](#).

5. Запит на швидкі рішення й результати для тем, які потребують часу та процесу.

Прагнення досягти швидких результатів тут і зараз (встановлення пам'ятника, облаштування меморіалу, маршруту пам'яті про трагічні події) через травмованість

стейкхолдерів або електоральну доцільність (у випадку влади). Не враховують необхідності професійно організованого залученого, інклюзивного підходу до роботи з меморіалізацією травматичного досвіду, потрібного для пропрацювання такого досвіду, терапії травми, а також віднаходження нової образної й символічної мови пам'ятання, адекватної демократичному суспільству.

На законодавчому рівні не врегульовано потреби залучати професійну спільноту відповідного спрямування (фахівців із дослідження пам'яті (memory studies), істориків, істориків мистецтва і мистецтвознавців, кураторів сучасного мистецтва та фахівців музейницької справи, філософів, психологів, соціологів, комунікаційників тощо) та громадянського суспільства до роботи з меморіалізацією трагічних подій, розроблення завдань для конкурсів на меморіали.

На рівні органів обласного й місцевого рівня застосовують практики реалізації меморіальних об'єктів (зокрема, як проєкти з благоустрою), не залучаючи професійної спільноти до розроблення завдань і не проводячи відповідних конкурсів.

Приклад підходу, спрямованого на залучення професійної спільноти й мистецьких практик: [«Лабораторія практик меморіалізації»](#), освітньо-дослідницький проєкт, організований Платформою культури пам'яті Минуле / Майбутнє / Мистецтво разом із ГО «Музей сучасного мистецтва» за підтримки Фонду «Партнерство за сильну Україну». Це освітньо-дослідницький проєкт із [практичною складовою](#), що тривав із березня до липня 2024 року.

Стратегічні гіпотези: *На законодавчому рівні врегулювати необхідність залучення професійної спільноти та громадянського суспільства до роботи з меморіалізацією трагічних подій, розроблення завдань для конкурсів.*

ЦОВ, регіональні та місцеві ОВ мають забезпечувати процес меморіалізації на основі завдань, розроблених із залученням професійної спільноти й громадянського суспільства, та реалізації проєктів із застосуванням конкурсних процедур.

Екосистема

- 6.** Загроза закріплення монополії на формування пам'яті про події за державними інституціями (радянські рейки [ексклюзивної моделі](#) пам'ятання, де радянський конструкт може бути замінений на національний)

Державні інституції, які опікуються культурою, включно з міністерством, не були реформовані після здобуття незалежності й у багатьох випадках відтворюють радянські патерни в підходах та управлінських стратегіях. УІНП був створений за часів незалежності в межах ексклюзивної моделі, наразі має рух до інклюзивності й потребує посилення інституційної спроможності в напрямку інклюзивної моделі, фахівців не лише історичного спрямування. Рівень небезпеки прийняття одноосібних і некомпетентних рішень з боку окремих топчиновників на національному, регіональному або місцевому рівні в такій соціально-чутливій темі доволі високий. Брак демократичності процедур та обмежений спектр повноважень / можливостей, які повинні мати громади й інституції громадянського суспільства в роботі з пам'яттю. Громади мають обмежений доступ до розвитку спроможностей і компетенцій у людей, залучених до роботи з пам'яттю на місцях.

Обмеження різноманітності інтерпретацій культурної спадщини. Відчуженість громадян від власної історії. Ухвалення рішень щодо меморіалів без громадських обговорень і залучення фахівців відповідного напрямку або імітація таких рішень.

Приклади:

Історія рішення про створення [Музейно-культурного центру сучасного мистецтва Івана Марчука](#), просування некомпетентного рішення у сфері музеєфікації сучасного мистецтва на рівні вищого керівництва країни та профільного міністерства.

Історія рішення про втілення [проєкту меморіального комплексу, який розповідає історію мосту в селі Романівка, що з'єднує Бучу та Ірпінь із Києвом](#) без належного обговорення на рівні громади та побудови процесу з фаховим конкурсом.

Історія про організацію з боку обласного органу влади меморіалізації в с. Мощун під виглядом благоустрою території без залучення фахівців.

Стратегічна гіпотеза: УІНП потребує посилення інституційної спроможності в напрямку інклюзивної моделі, фахівців не лише історичного спрямування.

На рівні політик і законодавства має бути передбачено демократичні процедури та розширений спектр повноважень (і відповідне забезпечення ресурсами), що повинні мати громади та інституції громадянського суспільства в роботі з пам'яттю. Громади мають отримати доступ до розвитку спроможностей та компетенцій у людей, залучених у роботу з пам'яттю на місцях.

Для ЦОБВ, органів влади регіонального й місцевого рівня, громад потрібно запроваджувати освітні програми з підвищення компетентностей щодо питань пам'яті, ідентичності, локальної історії та культурних практик.

- 7.** Ані більшість працівників, ані суспільство, ані керівні органи не розглядають інституції, які працюють із культурною спадщиною, – музеї, заповідники, архіви та бібліотеки, – як такі, що працюють із пам'яттю й мають суттєвий вплив на її формування.

Брак самостійної й відповідальної роботи з пам'яттю в інституціях, які опікуються КС, з огляду на те, що в постколоніальному суспільстві, яким є Україна, це відносно нове завдання.

Бракує навчання, поширення найкращих практик, платформи для обміну досвідом, залучення сучасних художників у роботу традиційних інституцій КС.

Низька ефективність інституцій у роботі з пам'яттю. Втрата культурної спадщини. Відсутність доступу громадян до якісної інформації про культурну спадщину. Недостатня увага до розвитку інституцій КС.

Стратегічна гіпотеза: Інституції КС як екосистема «інституцій пам'яті» мають забезпечити запровадження самостійної й відповідальної роботи з об'єктами культурної спадщини з усвідомленням про формування пам'яті. Навчання, поширення найкращих практик, платформи для обміну досвідом, освіта в цій сфері засадничі для розв'язання проблеми. Залучення сучасних художників у роботу традиційних інституцій КС – один із дієвих способів трансформації.

Приклади:

[Меморіальний музей тоталітарних режимів «Територія терору»](#)

[Музей Вінниці](#)

[Музей Ханенків](#)

Художній дослідницький проєкт «Герої. Спроба інвентаризації» ([покликання 1](#), [покликання 2](#)), грудень 2014 р., Національний художній музей України, і [міжнародна конференція](#).

Проекти ДЕНЕДЕ, «Відділ сучасного мистецтва Кмитівського музею», 2019 р., Кмитівський музей радянського мистецтва ([покликання 1](#), [покликання 2](#)).

Проект [«Метод Фонд»](#), 2015 р..

Проект [«ЯВЛЕННЯ. Пам'ятки Братського монастиря»](#), грудень 2018 р., Національний художній музей України.

8. Повна або часткова відсутність на рівні держави суб'єкта / центру вироблення нових демократичних підходів до роботи з пам'яттю та відповідних роз'яснень щодо них для виконавців у громадах

УІНП, музейні інституції та фахівці, які працюють із питаннями пам'яті, меморіалізації, на круглих столах, конференціях, стратегічних сесіях зазначають, що мають справу з частим запитом від громад на алгоритми й рекомендації. Нові стандарти й підходи досі становлять предмет дискусій. УІНП, Національний музей Революції Гідності, Національний музей історії України у Другій світовій війні спільно з партнерами розробили методичні рекомендації для місцевих громад щодо пам'ятання учасників, жертв і подій російсько-української війни, але бракує інституціоналізації практики вироблення нових підходів, бракує загалом компетентної ролі «архітектора системи» щодо розбудови екосистеми «інституцій пам'яті».

Стратегічна гіпотеза: Створення на базі УІНП R&D департаменту, який займатиметься комунікацією з усіма основними групами учасників (зацікавленими сторонами) процесу пам'ятування ключових подій, пошуком / виробленням найкращих практик, медіацією досвіду, розробленням і впровадженням найкращих рішень.

9. Громадам бракує компетентностей у питаннях меморіалізації війни.

Брак освітніх програм і заходів, платформ для обміну досвідом, доступних виконавцям у громадах.

Приклади:

Лабораторія практик меморіалізації, реалізована в січні-липні 2024 р. Платформою культури пам'яті Минуле / Майбутнє / Мистецтво та ГО «Музей

сучасного мистецтва» за підтримки Фонду «Партнерство за сильну Україну» (ФПСУ) – освітньо-дослідницький проєкт із практичною складовою, мета якого – пошук візуальної мови для пам’ятання російсько-української війни й розширення підходів до створення меморіальних проєктів. Учасники ознайомилися з важливими світовими практиками меморіалізації й узяли участь у розробленні ідей меморіальних об’єктів для кількох місць пам’яті війни в Україні. В освітній компоненті взяли участь приблизно 350 учасників.

[«Спадщина. Простір для роботи»](#) – програма розвитку спроможності й мережування для локальних операторів культури, спрямована на допомогу громадам ідентифікувати та/або переосмислити наявні місцеві культурні ресурси (музейні колекції, меморіальні й культурні об’єкти, наявні або потенційні туристичні магніти, об’єкти спадщини тощо), а також пропозицію методологічних інструментів для створення культурних продуктів та освітніх програм, інтерпретації спадщини, роботи з власними громадами й різноманітними аудиторіями з урахуванням викликів війни. Програму реалізували у 2024 році Мистецький арсенал, фонд ІЗОЛЯЦІЯ, Харківський літературний музей, Одеський національний художній музей за підтримки фонду «Партнерство за сильну Україну» (ФПСУ).

Стратегічна гіпотеза: Для ЦОВВ, органів влади регіонального й місцевого рівня, громад потрібне запровадження освітніх програм із підвищення компетентностей з питань пам’яті, ідентичності, локальної історії та культурних практик.

Екосистема «інституцій пам’яті» має запровадити сталі освітні програми та заходи, платформи для обміну досвідом щодо меморіалізації війни.

Інформування

10. Брак активних складних дискусій та брак медіаторів / фахівців для активації та медіації дискусій

Недостатнє розуміння на рівні ЦОВВ і місцевих громад питань меморіалізації. Брак спеціалістів у цій сфері, брак їх залучення ЦОВВ і громадами. Брак практики медіації дискусій, брак фахівців для медіації складних дискусій. Недостатня культура публічних дебатів. Невміння громад адекватно вшанувати пам’ять про війну. Недостатнє

усвідомлення суспільством значущості меморіалізації, ролі діалогу / дискусії й процесуальності в цій сфері. Цю проблематику враховували під час [розроблення Концепції пілотного проєкту меморіалізації місць пам'яті російсько-української війни на Київщині до 2026 року](#) (погоджено 26.12.2023 р. Робочою групою з питань створення маршрутів місцями пам'яті російсько-української війни в Київській області, утвореною за наказом Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України №927 від 10.10.2023 р.).

Приклад: Зустріч 24.11.2022 р. «Пам'ять війни: Ірпінь» за участі ЦОВВ (МКІП, ДАРТ), мера та представників місцевої громади, архітекторів, ініціаторів кількох проєктів меморіалізації в Ірпені, фахівців із роботи з пам'яттю, мистецьких практик і музеєфікації, фахівця з фасилітації, громадян з інших міст України. [Підсумки зустрічі «Пам'ять війни: Ірпінь», 24.11.2022.](#)

Стратегічна гіпотеза: Розроблення та впровадження освітніх програм і проєктів, стипендії для навчання / стажування спеціалістів за кордоном. Залучення до процесів меморіалізації як на національному рівні, так і на рівні місцевих громад: фахівців з медіації, фасилітації, діалогу / дискусії й професійної спільноти (митців та архітекторів, фахівців роботи з пам'яттю, істориків, істориків мистецтва та музейників, психологів, філософів, культурологів, антропологів, соціологів, політологів та ін.).

II. Брак супровідної комунікаційної та просвітницької роботи у процесах деімперіалізації та деколонізації.

Брак комунікаційної підтримки процесів деімперіалізації та деколонізації. Недостатня просвітницька робота в громадах. Низький рівень обізнаності громадян про процеси деімперіалізації й деколонізації. Брак спроможності сприймати й підтримувати процеси. Брак відповідних освітніх програм для інституцій та в інституціях, зокрема для громад.

Стратегічна гіпотеза: Посилення комунікації потребує усвідомлення відповідальності інституцій і підвищення рівня компетенції їхніх працівників. Мають бути впроваджені освітні програми, стажування й навчання людей, що обіймають відповідні посади, і підвищення рівня їхньої кваліфікації.

Приклади просвітницько-комунікаційних ініціатив:

[Посібник із деколонізації для музеїв](#) від Українського інституту, 2024 р. Перший посібник, розроблений спеціально для музеїв і закладів культурної спадщини в Україні, Великій Британії й у всьому світі.

[Пояснюємо деколонізацію: інфографіка, як будуть реалізовувати закон](#), від УІНП, 2023 р.

[Посібник з очищення публічного простору українських міст від російських і радянських топонімів](#) для місцевої влади та громадян, від Програми «Прозорі міста», 2023 р. Документ має на меті допомогти органам місцевого самоврядування та громадськості під час перейменування вулиць, площ, мостів, парків та інших топонімів. Експерти програми «Прозорі міста» в межах згаданого посібника зібрали всі матеріали щодо процесів перейменування й докладно пояснили, як правильно здійснювати деколонізацію назв у містах. Окрему увагу програма приділила ролі громади в дерусифікації й надала шаблон петиції, з якою люди можуть звернутися до органів місцевої влади з проханням перейменувати той чи той топонім. Посібник має п'ять розділів: законодавча база, роль органів місцевого самоврядування у процесах деколонізації, роль мешканців у процесі деколонізації, актуальні статистичні дані, поширені питання та відповіді.

[Видання «Російський колоніалізм», Максим Еріставі](#), IST-publishing. Український журналіст Максим Еріставі протягом багатьох років просуває обговорення злочинів російського колоніалізму в публічному полі. За кілька днів до того, як РФ почала повномасштабне вторгнення в Україну, автор запустив у своєму акаунті у твіттері тред, у якому описував випадки російських колоніальних вторгнень протягом останніх ста років та ідентичні формули, за якими вони відбувалися. Відтоді публікація стала вірусною й здобула назву «матері всіх тредів про російський колоніалізм». Разом із групою українських художниць та художників Еріставі створив ілюстрований кишеньковий путівник про 48 останніх вторгнень російського колоніалізму, щоб популяризувати це знання для світового загалу.

Збереження

12. За відсутності суспільної зацікавленості й запиту на збереження історичної спадщини з боку суспільства стає легко маніпулювати законодавством, чим користуються нечесний бізнес та чиновники. Суспільство втрачає цінну історичну забудову, а разом із нею можливість в майбутньому реконструювати правдиву пам'ять про наші міста, часто спотворену колоніальними практиками минулого.

Цінні історичні будівлі необдуманно знищують і забудовують. У свідомості містян часто немає розуміння важливості цих споруд, навіть коли вони мають охоронний статус пам'яток історії та архітектури. Органи місцевого самоврядування та пам'яткоохоронні органи часто керуються думкою загалу, а не професійною експертизою істориків та пам'яткоохоронців, тож виносять рішення на користь нового будівництва, що завдає непоправної шкоди історичному ареалу. Самого пам'яткоохоронного законодавства виявляється недостатньо, якщо домінуюча громадська думка спрямована на знецінювання й забуття. Зникає можливість досліджувати й вивчати історію. Коли втрачений зв'язок зі спадщиною, у суспільства слабкий ґрунт для формування такої критично важливої компоненти ідентичності як [гідність](#), що, своєю чергою, сприяє посиленню негативних суспільних практик (взаємна недовіра, недовіра до інституцій, інфантильність та авторитаризм / патерналізм, корупція тощо) і сліпоти щодо власного минулого.

Приклади:

Матеріал УП про [Садибу Зеленських та інші кейси](#), матеріал [Mistosite](#).

Кейс [будівлі по вулиці Рейтарська 37](#) і матеріали судових процесів довкола неї, включно з безпрецедентним [позовом громадян](#): «позов є першим випадком в історії судової практики України, коли громадяни “як носії української національної пам'яті” звертаються до суду, захищаючи право на культурну спадщину та право на збереження своєї національної і культурної самобутності» ([витяг із позову громадян до ТОВ Рейтарське](#)).

«Такі рухи виникають під час війни, коли культура і культурна спадщина безпосередньо є об'єктом атак і нищення агресора, але й забудовники теж, очевидно, не бачать цінності у спадщині. Ми подаємо позов як свідомі громадяни,

посилаючись на міжнародну конвенцію з прав людини, на право, яке дане нам від народження, від факту існування – споглядати мистецтво, і на Конституцію України, де нам гарантується право на ідентичність, історію, долучення до свого кола суспільних цінностей. Посилаючись на ці два фундаментальні закони, ми подаємо позов, і це не позов про майно, він про гідність. Ми хочемо зберегти культурну спадщину і передати її нашим дітям і онукам і тим, хто далі буде жити в цьому місті, для того щоб знати його історію, досліджувати її і мати можливість вивчати... (прим. – про будівлю по вулиці Рейтарська, 37) У цієї пам'ятки є ще символічний вимір: це перший орган самоврядування в Києві, через який люди, які тут жили, безпосередньо могли впорядковувати свої справи, могли самостійно приймати рішення, як розвивати це місто. А друге – зараз так сталося, що навпроти розташований пам'яткоохоронний відділ Мінкульту, з вікон якого видно, як відбувається знищення культурної спадщини» (Ольга Балашова, мистецтвознавиця, ГО «Музей сучасного мистецтва»).

Стратегічна гіпотеза: *Поширити вже стале розуміння у професійній спільноті щодо культурної сфери, культурної спадщини, пам'яті як факторів нацбезпеки серед широких верств суспільства через роботу з громадами, медіа, освітні проєкти тощо, розширюючи суспільні уявлення про роль і місце культури, культурної спадщини, пам'яті та їх впливу на формування ідентичності громадян. Вдосконалення законодавства для захисту культурної спадщини.*

13. Автоматизм нищення незручної спадщини.

Стирання та нищення «незручної» спадщини (пам'ятники, монументальне мистецтво, архітектура радянської та, останнім часом, імперської доби) становить один із виявів проблеми замовчування складних та неоднозначних сторінок історії та вияв ресентименту. Недобросовісні чиновники й забудовники часто використовують це, щоб просувати власні інтереси й нав'язувати нове будівництво на місці історичної забудови.

Брак освітніх кампаній, діалогових платформ, майданчиків для широкої дискусії для осмислення «незручної» спадщини. Інституції, які опікуються КС, на цей момент переважно не спроможні пропрацювати питання незручної спадщини.

«У Львові досі фактично жоден об'єкт не має статусу пам'ятки архітектури модернізму. У частини людей є оцей настрій про те, що декомунізація має бути максимально повна й фатальна для цих об'єктів спадщини», – Ірина Склокіна, співробітниця Центру міської історії Центрально-Східної Європи у Львові.

Приклади:

[Матеріал УП.Життя](#): Мозаїка Богдана Сойки у Львові в будинку видавництва «Вільна Україна», мозаїчне панно на столичному ВДНГ, мозаїка Івана Кляпетури на приміщенні пожежної частини Кам'янця-Подільського.

Стратегічна гіпотеза: Освітні кампанії, діалогові платформи, майданчики для широкої дискусії, платформою для яких має стати екосистема «інституцій пам'яті».

Продукти

14. Недостатньо усвідомлена цінність локальних культурних практик.

Процес державотворення в добу Незалежності пов'язаний із постійними спробами сформуванню певні ознаки національної української ідентичності, які були буніверсальні для всіх регіонів України й працювали на «зшивання країни», об'єднання суспільства. Це повсякчас залишало у сліпій зоні розмаїття регіональних культурних практик та ідентичностей як таких, що притаманні українській політичній нації.

Низька обізнаність громад і мала компетентність місцевих органів влади в питаннях пам'яті, ідентичності та роботи з культурною спадщиною призводить до домінування в суспільстві [ексклюзивної](#) моделі пам'яті. Її зводять переважно до функції національно-патріотичного виховання в найбільш спрощеному розумінні. Ексклюзивна модель формує пам'ять через звуження й винесення «за дужки» певних фактів чи обставин, які передбачають багатоелементність подій. Події, марковані регіональною локалізацією, виведені за дужки національного наративу.

*«...Наприклад, в якомусь містечку є музей краєзнавчий, який побудований за принципом від черепа мамонта до черепа Леніна, так як будували всі музеї в радянські часи за методичкою. Тобто вони всі мали бути уніфіковані в невеличких селищах, містечках. Як правило, там повністю **витиралася локальна історія**, щоб не було*

до неї прив'язки і гордості за локальність і унікальність. Значить, такий музей має перетворитися і зробити такі зміни, щоб забути про всі ці черепа і віднайти, що є унікального в нього саме на цій території. І це можна зробити тільки в комунікації з громадою. І тоді громада розуміє, що цей музей розповідає історію цієї місцини і він абсолютно унікальний, бо більше ніде ви таке не зможете побачити. І тоді, очевидно, що спільнота привласнює собі таку історію. Вона розуміє, що це частина її, так само, як, наприклад, церква або важливі речі символічного характеру», – Юлія Ваганова.

Серед чудових [прикладів](#), спрямованих на увагу до локальних феноменів та інклюзивні підходи: [Центр міської історії Центрально-Східної Європи у Львові](#), [Музей Вінниці](#), [Old khata project](#).

Стратегічна гіпотеза: Для ЦОВВ, органів влади регіонального й місцевого рівня, громад потрібно запроваджувати освітні програми з підвищення компетентностей із питань пам'яті, ідентичності, локальної історії та культурних практик.

Інституції, які опікуються КС, як екосистема «інституцій пам'яті», мають бути забезпечені ресурсно й компетентісно, щоб послідовно й системно проводити програмну роботу з осмислення, дослідження та популяризації культурної спадщини, щоб, як наслідок, поступово формувалося уявлення про те, що локальні культурні традиції та явища і становлять розмаїття української культури, на зміну підходу, що домінує сьогодні, коли уніфіковані й міфологізовані уявлення про «українське» однаково насаджуються в усіх регіонах, ігноруючи різноманіття.

15. Обмежене розуміння цінностей та економіки культурної спадщини.

Брак розуміння різних вимірів цінності культурної спадщини (фінансового, функціонального та символічного), а отже, і низька спроможність мати справу з вартістю та економікою культури. Це, своєю чергою, призводить до низки негативних наслідків: неусвідомлена спадщина, небажана спадщина, не відбувається суспільна взаємодія зі спадщиною, не продукується нове знання й не накопичується символічна цінність, не відбувається її перетворення у продукти, вартість і ресурс, не відбуваються соціальні перемовини через спадщину, не досягається соціальна справедливість, не зростає добробут людей.

Міністерству економіки України, яке координувало розроблення Плану для Ukraine Facility, основи для реалізації програми фінансової підтримки України від Європейського Союзу протягом 2024–2027 років, і не одразу додало культурну сферу у План, бракує розуміння вимірів цінностей культурної спадщини. Затверджені КМУ методики грошового оцінювання об'єктів культурної спадщини вочевидь потребують перегляду. Дослідження [«Втрати і збитки у сфері культури: аналіз наявних методик і нові підходи»](#) зауважує проблему включення культурної сфери до Плану й загалом оприявнює проблему пошуку методик.

Стратегічна гіпотеза: Кабінету Міністрів України / МКСК та Міністерству економіки України під час розроблення Стратегії розвитку української культури, затвердження якої передбачене Планом для Ukraine Facility, належить врахувати всі виміри цінностей культури (фінансовий, функціональний та символічний), вирощування та обіг цінності культурного продукту й культурної спадщини, прями й опосередковані чинники, що впливають як на самоусвідомлення суспільства, його колективний творчий потенціал, так і на формування бренду країни.

RES POL

[Новини проєкту RES-POL](#)

[Facebook RES-POL](#)

Цю аналітичну записку створили за фінансової підтримки Європейського Союзу. Її зміст є відповідальністю Громадської спілки "Центр регіональний розвиток" і не обов'язково відображає позицію Європейського Союзу.